

TÜRKİYE'DE “MİLLİ ŞEF” DÖNEMİ CHP POLİTİKALARININ EĞİTİM SİSTEMİNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Birgül BOZKURT*

ÖZET

9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türk siyasal sisteminin temel eksenini oluşturmuştur. 1923 yılından 1950 yılına dek, 27 yıl boyunca iktidarda kalmıştır. 27 yıllık bu tarihsel süreç içinde iki isim CHP siyasetinin dolayısıyla Türkiye'deki gelişmelerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Birincisi; Mustafa Kemal Atatürk'tür. İkincisi ise; İsmet İnönü'dür. Atatürk'ün ölümü üzerine İsmet İnönü önce Cumhurbaşkanı, ardından CHP'nin yeni değişmez genel başkanı seçilmiştir. CHP'nin 1938 Olağanüstü Kurultayı'ndan sonra İsmet İnönü, “Milli Şef” unvanını almıştır. “Milli Şef”, İsmet İnönü'nün resmi sıfatı olduğu kadar bir dönemin adı da olmuştur.

İsmet İnönü, Milli Şef olarak hem ülke yönetiminde hem de partide iktidarın merkezine yerleşirken kendi kadrosu ile kendine özgü bir siyasetin de uygulayıcısı olmuştur. Çalışmamızda, Türk siyasal yaşamı içinde “Milli Şef Dönemi” olarak adlandırılan 1938-1945 yılları arasında iktidar partisi olan CHP ekseninde eğitim sistemindeki gelişmeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milli Şef Dönemi, Cumhuriyet Halk Partisi, Eğitim

ABSTRACT

The Republican People's Party (RPP), which was founded on September 9th 1923, functioned as the main axis of the political life in Turkey. From 1923 to 1950, the party was in power for 27 years. During this time period, two persons influenced the formation of the policies of RPP, and therefore, that of Turkey. The first of these two figures was Mustafa Kemal Atatürk and the other one is İsmet İnönü. After the demise of Atatürk, İsmet İnönü was elected the president of Republic of Turkey and the unchanging head of RPP. The permanent head of RPP was declared “National Chief” after the early congress of the party in 1938. This label denotes not only İsmet İnönü's official status but also the name of this particular period.

When İsmet İnönü established himself as the center of power in both party and country, he pursued a particular policy by means of his own cadre. In this context, this study focuses on the developments in the educational system of the country between 1938-1945 with direct reference to RPP.

Key Words: Period of National Chief, Republican People's Party, Education

GİRİŞ

Temelleri Kurtuluş Savaşı'na dayanan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 9 Eylül 1923 tarihinde Türk Devrimi'nin öncüsü Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşuyla bütünleşen CHP, Türkiye'nin siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel yapısının şekillenmesine öncülük etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren eğitim sistemine ilişkin kararlar ve uygulamalar da Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlıca uğraş alanını oluşturmuştur.

* Dr., Mersin Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Mersin

İsmet İnönü, Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı ve CHP'nin yeni değişmez Genel Başkanı olduğunda Türk siyasal yaşamı için yeni bir dönem başlamıştır.

11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanlığı oylaması yapılmıştır. Hilmi Uran'ın deyişimiyle "Atatürk'ün ölümünü zaruri hadiseler hızla takip etti. İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda merhumun etrafında son dini vazifeler yapılırken Ankara'da yeni devlet reisi ve yeni hükümet seçimleri yapıldı."¹ 387 milletvekilinden oluşan mecliste seçime 348 milletvekili katılmış ve kullanılan oyların tamamı İsmet İnönü'ye verilmiştir. Böylece İsmet İnönü, Atatürk'ten sonra Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı seçiminden sonra aynı gün yeni kabinenin kurulması görevini İnönü, yine Celal Bayar'a vermiştir.²

Atatürk, 1923'den beri CHP'nin başkanlığını sürdürmekle birlikte 1927 Kurultayı ve tüzüğünden sonra CHP'nin değişmez genel başkanı olmuştur. Atatürk'ün ölümü üzerine parti başkanının kim olacağına belirlenmesi gerekiyordu. İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasının ardından, sıra partideki konumunu belirlemeye gelmişti. Üsnomal (Olağanüstü) Büyük Kurultay, 26 Aralık 1938'de toplanmıştır. Kurultayda, Değişmez Genel Başkanlığa getirilen İsmet İnönü, yaptığı teşekkür konuşmasında; kurultayın önemine değinmiş, Atatürk'e bağlılıktan söz etmiştir.³ Kurultaydan sonra "Millî Şef", İsmet İnönü'nün resmî sıfatı ve aynı zamanda bir dönemin adı olmuştur.⁴ "Böylece; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin, Değişmez Genel Başkanlığı, Millî Şef Dönemi başlamış oluyordu. Artık; Büyük Millet Meclisindeki oylamalarda hiçbir aleyhde (kırmızı) ya da çekimsiz (yeşil) oy çıkmayacak, önemli ve önemsiz bütün kararlar oybirliği ile alınacak ve bu hal Millî Şef Döneminin yıllarca süren önemli bir karakteristiği olacaktır."⁵ Aydemir'in ifadesiyle de; "Artık söz, zamanın ve İnönü'nündü..."⁶

İsmet İnönü, Millî Şef olarak hem ülke yönetiminde hem de partide iktidarın merkezine yerleşirken kendi kadrosu ile kendine özgü bir yönetim oluşturmuştur. Millî Şef döneminin başlangıcı 1938 yılı son aylarıdır. Dönemin sona ermesi ise; tedrici olarak 1940'lı yılların ortasında dünya siyasetinin de etkisinin olduğu, Türk siyasal yaşamında görülen değişme süreci içinde ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz dönemin siyasetini, sosyal ve ekonomik koşullarını etkileyen en önemli unsur II. Dünya Savaşı'dır. Savaş yılları Türkiye'de "Millî Şef" dönemine aşağı yukarı paralellik içerir.

1 Hilmi Uran, Meşrutiyet, *Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 269

2 Uran, a.g.e., s. 270

3 *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri*, I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946, s.331-335.

4 Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C.1, İletişim Yayınları, Ankara, 1996, s.170-172; Şerafettin Turan, *Kökeni Ulusal Direnişeye Dayanan Bir Devrim Partisi. Cumhuriyet Halk Partisi*, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000, s. 21

5 Goloğlu, a.g.e., s. 9

6 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, II. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 20-26; Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 41

Milli Şef döneminin eğitim sistemiyle ilgili ayırt edici özelliklerden biri de kurulan tüm hükümetlerde Hasan Ali Yücel’in Eğitim Bakanı olmasıdır. Milli Şef döneminin sona ermesiyle birlikte CHP siyasetinin aldığı yeni biçim içinde Hasan Ali Yücel’e yer verilmeyecektir.

1. EĞİTİME YÖN VEREN KARARLAR

a. İsmet İnönü

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olması dışında, Atatürk döneminde uzun süre başbakanlık yapmış biridir. 1923-1950 yılları arasında siyasetin -1937-1938 yılları hariç-hep belirleyici, önder kadrosu içinde yer alan İnönü’nün eğitimle ilgili düşünceleri de izlenen siyasette etkili olmuştur.

Başbakanlığı döneminde İnönü, devrimlerin en önemli destekleyicisi ve uygulayıcısıdır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra 5 Mayıs 1925 tarihinde, Muallimler Birliği Kongre üyeleriyle konuşmasında, kanunun önemi hakkında bilgi vermekte ve şiddetle savunmaktadır.⁷

İsmet İnönü’nün aynı konuşmasında, eğitimin özellikle milli yönüne vurgu yapılmıştır. Eğitimin milli olmasıyla ne anlaşılması gerektiğini ise; “dini terbiye ve beynelmilel terbiye” karşılığı olarak açıklamaktadır. Milli terbiyenin hedefini de; “*siyasi ve vatani mahiyeti itibarıyla, aynı topraklar üzerinde yaşayan Türk Milleti’nin kültürel, düşünsel ve toplumsal yapısıyla bir bütün olarak geliştirilmesi*” şeklinde vurgulamaktadır.⁸

İsmet İnönü cumhurbaşkanı olduğunda en merak edilen konu, devrimlerle ilgili tutumunun ne olacağıydı. Atatürk’ün ardası⁹ olarak devrimleri devam ettirecek miydi? Aydemir’e göre Milli Şef sistemi yeni başlayan, fakat tamamlanamayan ve hatta çoğu kökleştirilemeyen inkılâpların devamı, derinleştirilmesi ve kökleştirilmesinin yolu olmalıdır.¹⁰ Gerçekleştirilen devrimlerin uygulamasında zaten başbakan olarak görev yapmış olan İnönü, şimdi Atatürk’ün ölümü üzerine, gündeme getirilen Arap harfleri ve din derslerinden Milli Şef dönemi içinde taviz vermeyecektir. 1939 Ocak ayında Başvekil Refik Saydam Arap harflerinin ve din derslerinin yeniden geri getirileceğine ilişkin söylentileri yalanlamıştır.¹¹ Adliye Bakanlığı da Arap harfleriyle yapılan derslerin sorumlularının cezalandırılmasına ilişkin çalışmalarını sürdürdü.¹² Ayrıca Arapça ders yapan pek çok insan adliyeye sevk edilmiştir.¹³

7 *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, (M.E.S.D.), C.I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s. 91*

8 *M.E.S.D., C.I, s. 92-93*

9 Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s. 135

10 Aydemir, *a.g.e.*, s. 52

11 Gotthard Jaeschke, *Türkiye Kronolojisi 81938-1945*), Çev. Gül Ayşe Koçak, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 4

12 *Y.a.g.e.*, s. 6

13 Dr. Ali Dikici, “Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları” *Atatürk Yolu*, S: 42, Kasım 2008, s. 164-165

Başbakanlığı döneminde de, Cumhurbaşkanı olmasından sonra da eğitim kademeleri içinde İsmet İnönü, en çok ilköğretime önem vermiştir. Cumhurbaşkanı olmasından sonra köylerdeki ilköğretim sorununu çözmeyi amaçlayan Köy Enstitüleri girişiminin siyaset içinde en önemli destekçisidir. İsmail Hakkı Tonguç, sürdürülen çalışmalarda İnönü'nün desteğini şu sözleriyle ifade eder: *“Önümüzdeki on yıl sonunda Türkiye’de ilköğretimi yüzde yüz gerçekleştirmek problemi, milli ana davalardan biri haline geldi. İş, tam manasıyla milli bir mesele haline getiren, ilköğretimi modern manası ve bilimsel kavramı ile topluma mal etmek için bu büyük gayreti, gece gündüz demeden harcayan, rahatsız olduğu zamanlarda bile buna zaman ayırmaktan çekinmeyen, ilgililerin arkasını kovalayan, davayı tarihe mal olacak şekilde makaleler yazarak, söylevler vererek anlatan ve icabında onu savunan Cumhurbaşkanı ve büyük fikir adamı İNÖNÜ’dür.”*¹

İ.H.Tonguç’un belirttiği gibi İsmet İnönü, ilköğretime verdiği desteği yazdığı yazılarla da vurgulamıştır. İnönü “İlköğretim Davamız” başlıklı yazısında, 1943–1944 öğretim yılı sonundaki verilerden yola çıkarak değerlendirmede bulunmaktadır. Buna göre, ilköğretimde en önemli sorunlardan biri devam konudur. Bunun sebepleri üzerinde duran İnönü, sorunu şöyle tespit eder: *“Karşısında bulunduğumuz zorluk, pasif direnmedir. İlköğretimin kıymetini kendi anladığımız gibi ve kendi anladığımız ölçüde vatandaşa anlatamıyoruz. Daha fenası vatandaşa anlatacak olan vazifelilere anlatamıyoruz.”* İsmet İnönü, bunun için bütün görev sahiplerinin her şeyden önce bu konuda çalışmaları gerektiğini belirtmektedir.²

Bir sonraki yıl İnönü tarafından kaleme alınan yazı yine ilköğretimle ilgilidir. 17 Nisan 1945’te “İlköğretimin Yeni Yılı” başlıklı yazısında ilköğretime neden bu kadar önem verdiğini ve ilköğretimden ne beklediğini daha açık bir şekilde ifade etmektedir: *“İlköğretimi, büyük kütleyi maddi ve mânevi alanda kaldırıp yükseltecek ana tedbir sayıyorum. Yirminci asrın ileri ve kudretli bir milleti olabilmek için, ilköğretim, çözeceğimiz ilk meseledir. Hür vatandaşlığın bütün feyizlerini, hususi ve resmî millet hayatında göstermek, şuurlu ve müstakil bir millet olarak içerden ve dışardan çıkacak bütün fırtınalara imanla göğüs germek, her şeyden evvel hiç olmazsa ilköğretim tamamlığı ile sağlanabilir. İlköğretimi olmayan memlekette, orta çağ idaresi, bütün şekilleriyle devam eder. Resmî kanunlar, ne derlerse desinler, ne haklar vatandaşlara tanınırsa tanınsın hiç olmazsa ilköğretim derecesinde bilgi olmazsa, haklar ve vazifeler canlanmaz, gönüllere ve yüreklere sinip yerleşmez. Bilmiyen, siyasi veya ekonomik kudret sahiplerinin elinde, orta çağda olduğu gibi, köle hayatı sürer. Asıl acıklı olan taraf da, bilmiyen, kendi düşkün ve köle hayatına karşı duygusuz ve kayıtsız kalır. Hür vatandaşlardan birleşik bir millet olmanın çarelerinin başında, ilköğretim çaresi vardır. Dâvayı bu kadar geniş ve derin mahiyetiyle görmeliyiz. İlköğretim dâvası, insan olmak, millet olmak dâvasıdır. Hepimiz, dâva yolunda, bu gözle ve bu anlayışla yürüyüp ilerlemeliyiz.”*³

1 İsmail Hakkı Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2004, s.392

2 İsmet İnönü, “İlköğretim Davamız”, *Ülkü*, Yeni Seri, C.6, Sayı: 71, 1 Eylül 1944, s.1-3

3 İsmet İnönü, “İlköğretim Yeni Yılı”, *Ülkü*, Yeni Seri, C.8, Sayı: 87, 1 Mayıs 1945, s. 4

b. Parti Programları

İsmet İnönü’nün Türkiye’nin “Milli Şef”i olmasından sonra, düzenlenen ilk kurultay 1939 yılında yapılmıştır. Tarık Zafer Tunaya’nın ifadesine göre kurultay bir bocalama ve intikal ifade etmektedir.⁴ Kabul edilen program, özü itibarıyla önceki programlara dayanmakla birlikte bazı değişiklikler yer almaktadır.

Öncelikle programın dilinde, 1935’teki öztürkçeciliğin terk edildiği fark edilir. Bu nedenle 1935’te “Ulusal Eğitim” başlığını taşıyan eğitim bölümünde, eskiye dönüş vardır ve “Milli Talim ve Terbiye” şeklinde yer almıştır. Genel olarak metin yeni kelimelere de yer verilerek hazırlanmış görünse de ifadeler eskiyi de önemli ölçüde barındırır.

Programda eğitim bölümünün içeriğinde önceki programlardan pek fark yoktur. Ancak bazı bölümlere getirilen yeni açıklamalarda dikkat çekicidir.

1939 Programının, beşinci kısmında yer alan eğitim bölümü önce “Milli talim ve terbiyede esas düsturlarımız” kısmını içerir. Eğitim siyasetinin temel unsuru, bilimsizliği gidermek, daha fazla çocuk ve vatandaş okutmaktır şeklinde aynen korunmuştur. “*Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı vatandaş yetiştirmek*” esası da değişmemiştir. Ancak eğitimin sıfatları kısmına eklenen bir kelime, farklı bir vurgu getirmektedir. Buna göre; “*terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî, vatanperver ve modern (vurgu B.B) olmalıdır.*” 1935 programında “ulusal ve yurdcu” olmalıdır ifadesinin bu biçimde değiştirilmesi, öncelikle programda bu yönde bir açılım sağlanacağı beklentisi yaratmaktadır. Ancak programın devam eden kısmında bu yönde bir açıklama veya destekleyici ifade kullanılmamıştır. Programda yine öncelikle eğitimin “millî” olması esası güçlü bir yaklaşımdır. Örneğin, Türk dili çalışmalarıyla ilgili yeni bir fıkra eklenerek, “*Türk dilinin millileşmesi hareketinde elde edilen neticelere, bütün ilim ve tedris müesseselerinde tatbik imkanı verilecektir. Bunun tanzimi işi ile Maarif Vekilliği meşgul olacaktır.*” Böylece, Türk dili çalışmaları Eğitim Bakanlığınca da sürdürülecek ve tüm eğitim kurumlarında uygulanması sağlanacaktır.

Okullarla ilgili bölümde; köy okulları kısmı yine ayrı bir şekilde ele alınarak, öğretmen gönderilmesine imkân olmayan köyler için eğitim uygulamasının devam edeceği açıklanmıştır.

Programda okullar bölümünde üniversite ve yüksek okullar kısmı genişletilmiştir. Buralardaki eğitimin geliştirileceği ve hatta “mükemmelleştirileceği” vaad edilmektedir. Üniversite ve yüksek okulların sayısının arttırılmasından da söz edilmekte ve “Maarif Vekâleti idaresinde toplamak” düşüncesinde bulunduğu açıklanmaktadır.

4 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler (1859-1952)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952, s. 574

Programda ayrıca eğitim siyasetinin bundan sonra planlı bir şekilde sürdürüleceği ifade edilerek ayrı bir maddede ele alınmıştır. Buna göre; *“Maarifimiz bugünün ve yarının isteyeceği tahsil derecelerini önden gören bir tertiple plânlanacak ve bütün tahsil kademeleriyle sanat ve meslek ihtiyaçları bu plâna göre düzenlenecektir.”* Yine programda bir yenilik olarak halkevleri dışında halkodalarının kurulacağı da belirtilmiştir.¹

Tek parti döneminin son kurultayı 1943 yılındadır. Bir geçiş kurultayı olarak değerlendirilen² 1943 Kurultayı'nda kabul edilen programda ise eğitim bölümü üçüncü kısma alınmıştır. Şimdiye kadar önceki üç programda birbirini tekrarlayan bölümler ve fıkralar 1943 programında değiştirilmeye çalışılmıştır. Bazı maddeler daha ayrıntılı hale getirilmiştir. Köy Enstitüleri ve Ankara'da kurulan “İnkılâp Tarihi Enstitüsü” gibi yeni düzenlemeler de programda yer almıştır.

Programda, eğitimin yine “milli ideolojiye” dayanan bir eksende yürütüleceği açıklanmaktadır. Bir önceki programda yer alan “modernlik” vurgusu ortadan kaldırılmış ve eğitim; “vatan, millet ve aile severlik” ilkeleriyle temellendirilmiştir.

Özellikle önceki programların üçünde de tekrarlanan, “bilimsizliği” gidermek, daha fazla çocuk ve vatandaş okutmak maddesi bu programda yer almamıştır. Eğitimle ilgili rakamsal gelişmeler ve özellikle Köy Enstitüleri uygulamasıyla çok sayıda öğretmen yetiştirilmesi, köylerde okul sayısının artması bu konuda bir gelişme yarattığı için yer verilmediğini düşündürmektedir.

Önceki programlara göre bir başka farklılık İsmail Kaplan'ın vurguladığı gibi; eğitimde hem teoriye hem de pratiğe yer verilmesidir.³ Buna göre; *“eğitim ve öğretimde tutulacak yol, maksadı, nazarı ve amelî olarak temin etmelidir.”*

Programın özellikle “okullar kısmı” daha ayrıntılıdır. İlköğretimi tüm ülke geneline şehirlere ve köylere yaygınlaştırmak başlıca amaçtır. Hatta bu amaca ulaşmak için, *“rasgeleliğimiz güçlükler ne olursa olsun en kısa zamanda bu neticeye varmak, partimizin tereddüt kabul etmiyen kat'i kararıdır”* ifadesiyle güçlendirilmiştir.

Orta öğretim, yüksek öğretim kısımları, bu eğitim kademelerinin daha da gelişmesi yönünde çalışılacağı vurgusuyla daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Öte yandan özellikle teknik eğitim kısmı geliştirilmiş ve eğitim sistemi içinde çok önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır. *“Teknik öğretim, kudretli bir milletin en ehemmiyetli bir meselesidir”* denilerek, tüm ülke genelinde bu kurumların her yıl artan bir surette geliştirileceği vaad edilmektedir.

1 C.H.P. Programı (1939), Ulus Basımevi, Ankara, 1939

2 Yılmaz Gülcan, Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946), Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.219

3 İsmail Kaplan, Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 178

Programın Güzel Sanatlar bölümünün de geliştirildiği görülmektedir. “Parti Güzel Sanatlar eserlerini, sergilerini, müsabakalarını, daima himaye ve teşvik eder ve icap ettikçe mükâfatlandırır” ifadesiyle, bu yönde gelişmelerin sağlanması için her türlü çalışmanın destekleneceği vurgulanır. Gerçektende 1941 yılında CHP Genel Sekreterliğince alınan karar gereğince her sene, güzel sanatları ilerletmek, sanatçıları desteklemek amacıyla sanat mükafatı konulmuştur. Roman, müzik, tiyatro, şiir, resim, heykel ve mimari alanlarından bir veya birkaçında başarılı bulunan eserler ve sanatçıların her sene ödüllendirilmesi esas alınmıştır.

Halkevleri ve halkodaları da programda yer alırken, önemi vurgulanarak ele alınmıştır. Çok partili dönemin tartışmalı kurumları arasına girecek olan ve bir sonraki kurultayda CHP’yi de oldukça düşündüren halkevleri için bu aşamada, partinin tam desteği ve ülke genelinde yaygınlaştırılması hedefi söz konusudur. Buna göre; “Halkevi ve odasının, Türk cemiyetinin ilk muhtaç olduğu bir kurum gözü ile görülmesine, Partimiz bütün gayretiyle çalışacaktır.” Yine halkevlerinin, kadın ve erkek bir arada toplanacağı, kütüphane ve güzel sanatlar alanında eksiksiz çalışmalar sürdüreceği bir şekilde geliştirilmesi esas alınarak, bu unsurlardan birinin eksik olarak kurulamayacağı ifade edilir.⁴

c. Hükümet Programları

İsmet İnönü, cumhurbaşkanı olmasından sonra hükümeti kurma görevini yeniden Celal Bayar’a vermiştir. Çok uzun süreli olmayan bu hükümetin, kurulmasından bir süre sonra değişen bakanları arasında eğitim bakanı da vardır. Saffet Arıkan yerine Hasan-Âli Yücel, 28 Aralık 1938’de Maarif Vekili olmuştur.⁵

Celal Bayar, hükümetin güvenoyu alması için yaptığı açıklamada, daha çok Atatürk’ün ölümü üzerine üzüntüsünü dile getirmiştir. İsmet İnönü’nün Atatürk’e ve devrimlere bağlılığını bildirdiği gibi Bayar’da aynı doğrultuda hükümetin çalışmalarının bu yönde olacağını açıklar. “Hiç şüphesiz Büyük Türk milletinin seciyesine ve karakterine uygun olarak vücuda getirdiği ve bize hediye ettiği rejimi korumak hakkındaki ihtirasımız... ölçüsüzdür.” Öte yandan, izlenecek siyasetin içeriğinin yine parti programına dayandığını belirtir.⁶

Kısa süren Bayar hükümetinden sonra üst üste iki kez Refik Saydam hükümetleri kurulmuştur. Bu hükümetlerin ikisinde de Hasan-Âli Yücel Maarif Vekilidir.

İlk Refik Saydam Hükümeti, 25 Ocak-3 Nisan 1939 tarihlerinde kurulmuştur. Refik Saydam’da programın sunuşunda, parti programına bağlı kalınacağını, parti programında ele alınan konuların gerçekleştirilmesine çalışılacağını ilan eder. Programın eğitimle ilgili kısmı da bu içerikte oluşmuştur.⁷ Buna göre, ülkenin

4 C.H.P. Programı (1943), Zerbamat Basımevi, Ankara, 1943

5 Ulus, 29 ilkanun 1938; Uran, a.g.e., s287

6 Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, (Haz. Kâzım Öztürk), Ak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 219-223

7 Hikmet Bila, CHP 1919-1999, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 88

maddi refahı ve iktisadi kalkınmasının ancak kültürel gelişmeyle birlikte olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, ilköğretim, mesleki ve teknik eğitim, yüksek öğrenim, öğretmen ve eğitimci yetiştirilmesinin önemine işaret edilir. Parti programında yer alan içerikte olduğu gibi; eğitimin “milliyetçi” yönü, Cumhuriyet ve devrimlere bağlılık esası vurgulanır: *“Türk çocuğunun ahlakı temiz, ruhça ve bedence sağlam, milletine, vatanına, Cumhuriyete ve inkılâba sadık yetiştirmek maarifimizin başlıca hedefidir.”*⁸

Seçimlerle TBMM’nin yenilenmesinden sonra kurulan hükümet yine Refik Saydam tarafından oluşturulmuştur. 3 Nisan 1939’dan 8 Temmuz 1942’ye kadar çalışmalarını sürdüren hükümette Hasan-Âli Yücel Maarif Vekilliğini sürdürmüştür. Bu hükümetin çalışmalarını sürdürdüğü dönem bir müddet sonra başlayan II. Dünya Savaşı yıllarına rastlamaktadır. 10 Nisan 1939’da açıklanan hükümet programında, daha çok savaşla ilgili belirtilerin arttığı bir ortamda Türkiye’nin barış siyaseti izleyeceği açıklanmaktadır. Programda eğitimle ilgili özel bir açıklama getirilmemiştir.⁹

II. Dünya Savaşı’nın en yoğun yaşandığı dönemde, Başbakan Refik Saydam’ın ölümü üzerine Şükrü Saraçoğlu hükümeti kurulmuştur. 9 Temmuz 1942 – 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapan hükümetin programı, 5 Ağustos 1942’de onaylanmıştır. Saraçoğlu’da selefleri gibi parti programını uygulamaya çalışacağını ilan etmiştir. Savaşın en zor günlerinin yaşandığı ve Türkiye’yi tehdit ettiği bu dönemde programda da ağırlıklı yer verilen konu, dış politikadır. Almanya’nın savaş içinde hızla ilerlediği bu dönemde Türkiye’de de milliyetçi söylemler artmıştır. Başbakan Saraçoğlu’nun sözleri bu eğilimi vurgulamaktadır: *“Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir.”*¹⁰

Programda eğitim kısmı da, “Türklük” vurgusu içinde ifade edilmektedir. Türk gençlerinin gurur duyacakları bir Türkiye, “Türk bilgisi” tarafından yaratılmıştır. Türkiye’nin her gün biraz daha refaha kavuştuğu, güçlendiği iddiasıyla, eğitimde de ileri adımlar atıldığı belirtilmiştir. Üniversitedeki gelişmelerin dünyada ki standartlara ulaştığı ve bu yönde daha çok çalışılacağı ifade edilmiştir. Köy Enstitüleri’nin de çok yeni olmakla birlikte, köylünün gelişimi için çok büyük katkıları olduğu dile getirilmiştir. *“Bu iki uç arasında yüz binlerce Türk genci bir tek yoldan aynı hedefe”* yürümeye hazırlanıyor ifadesiyle başlangıçta belirtilen güçlü bir Türkiye için, üniversiteden köy okullarına kadar aynı amaç doğrultusunda bir eğitim verileceği ilan edilmiştir.¹¹

Yeni dönem TBMM’nin 8 Mart 1943’te çalışmalarına başlamasından sonra, ikinci kez Şükrü Saraçoğlu hükümeti kurulmuştur. 15 Mart 1943- 12 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapan hükümetin Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel’dir.

⁸ T. C. Hükümetleri ve Programları, s. 231

⁹ Ya.g.e., s. 239-242

¹⁰ T.C. Hükümetleri ve Programları, s. 258

¹¹ Ya.g.e., s. 2258-259

17 Mart’ta kabul edilen programın eğitim bölümünde sayısal verilere yer verilmiştir. Özellikle hükümetin eğitime önem verdiği,¹² ayırdığı bütçeyle göstermeye çalıştığı açıklanmıştır. Bu durumun amacını ve ne kadar sevindirici olduğunu başbakan şu sözlerle dile getirir: “*Son senelerde halkımızda ve maarifimizde gördüğümüz hamleleri takviye etmek ve biran evvel bilgili ve verimli vatandaş adedini arttırmak için bütün kuvvetimizle bu cereyana katılmakta vatan ve millet için büyük faydalar gördük ve bu cereyanın hızını azaltmamak için önümüzdeki senenin maarif bütçesine 14,5 milyon lirayı ilave ederken cidden haz duyduk.*”

d. Hasan-Âli Yücel

UNESCO’nun, tanınmış şahsiyetlerin doğum ve ölüm yıl dönümleri ile tarihi olayların 100’lü yıllarını kutlama programı çerçevesinde, 1997 yılında, 100. doğum yıldönümü olması itibarıyla, Hasan-Âli Yücel’in dünyada anılmasına karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında Hasan-Âli Yücel’in aydın kişiliği, Eğitim Bakanlığı görevi boyunca gerçekleştirdikleri temel alınmıştır.¹³

Hasan-Âli Yücel, Cumhuriyet dönemi eğitim ve kültür hayatının gelişiminde, etkili olan Eğitim Bakanları içinde, Vasıf Çınar, Mustafa Necati, Dr. Reşit Galip gibi önemli katkıları olan bir Eğitim Bakanı olarak değerlendirilmektedir. Atatürk’ün ölümünden sonra Eğitim Bakanlığı görevine başlamakla birlikte, eğitimde çağdaşlaşma hedefleri doğrultusunda, Atatürkçü çizgide çalışmalar gerçekleştirdiği için, Atatürk dönemi eğitim politikalarını temsil eden bir kişi olarak görülür.¹⁴

Hasan-Âli Yücel’in kişiliği ve eğitim politikalarına yansıyan düşünceleri, dönemin tüm aydınları gibi, Osmanlı’nın son ve Cumhuriyet’in ilk yıllarının siyasal ikliminden etkilenerek ortaya çıkmıştır.¹⁵ Önce Darülfünun Hukuk Fakültesi’nde başladığı yüksek öğrenimini burada tamamlamadan, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde ve aynı zamanda devam ettiği Yüksek Öğretmen Okulu’nda sürdürmüştür. Bir yandan da gazetecilik yapan Yücel’in çok yönlü kişiliği aldığı eğitimle gelişir.¹⁶ Meslek yaşamına öğretmenlikle başlayan Hasan-Âli Yücel, daha sonra Eğitim Bakanlığı içinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. En önemli

12 Y.a.g.e., s. 273-274

13 Zeki Arıkan, “Hasan-Âli Yücel’i Anlamak”, *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu Bildiriler*, DEÜ Rektörlük Matbaası, İzmir, 1998, s. 25-30; ayrıca UNESCO’nun kararı için bkz. Mustafa Çıkar, *Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 154

14 Bkz. Çıkar, *a.g.e.*, s. 11; ayrıca Zeki Arıkan, Hasan-Âli Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilmesinin Atatürk’ün “tercihi” olduğunu vurgular. Arıkan, *a.g.m.*, s. 29. Öte yandan bir başka araştırmacı tarafından Yücel’in Kemalizm’e inancı ve dönemin siyasi literatürüne uygun bir şekilde kullandığı kavramlarla “Ebedi Şef” ve “Milli Şef”e bağlılığı eleştirilmektedir. Ayrıca, Türkiye’de aydınlanmanın gerçekleşmesi yönünde çalışmalar sürdürmesi bir “efsane” olarak değerlendirilir. Buna göre Hasan-Âli Yücel’in amaçları, “*kutsal, değişmez ve gelecek kuşakları, ‘şu anda doğmamış olan Türk çocuklarını da’ bağladığı ilan edilen bir inanç sistemine bağlılık ile aydınlanmayı bağdaştırmak çok güçtür. Aynı şekilde, tek bir kişiye mutlak itaat, ‘insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışı’nı, ‘olgunlaşmamışlık’ olarak, ‘ergin olmama durumu’ olarak tanımlayan aydınlanma anlayışına aykırıdır.*” Bkz. Kaplan, *a.g.e.*, s. 192-195

15 Zeki Arıkan, “Hasan-Âli Yücel ve Tarih Bilinci”, *Tarih ve Toplum*, C:28, Sayı: 166, Ekim 1997, s. 4-5

16 Arslan Kaynarıdağ, “Felsefeci Yücel’in Üniversite Yılları”, *Tarih ve Toplum*, C:28, Sayı: 166, Ekim 1997, s. 227-232

özelliklerinden biri de öğrencilik yıllarından itibaren edebiyat, felsefe ve sanatla ilgili konular üzerinde düşünce ve görüşlerini çeşitli türde yazılmış eserlerle ortaya koymuştur.¹⁷

1933 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda Orta Tedrisat Umum Müdürlüğüne getirilen Yücel, eğitim sistemi ve özellikle orta öğretimle ilgili kapsamlı bilgi sahibi olmuştur. Bir süre sonra babasının karşı çıkışına rağmen Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılır ve 1 Mart 1935'te İzmir milletvekili seçilir. Aynı zamanda CHP içindeki siyasetin aktif üyeleri içinde yer alarak, Parti yönetim kurulu üyeliği dışında özellikle başkentteki bilimsel ve kültürel gelişmeleri yakından takip etmiştir. Önce Türk Ocaklarında, ocakların kapatılmasından sonra Halkevleri, TTK ve TDK'deki çalışmalara katılarak önemli görevler üstlenmiştir.¹⁸

Hasan-Âli Yücel, "Milli Şef Dönemi"nin eğitim bakanıdır.¹⁹ İnönü'nün başlangıçta, Hasan-Âli Yücel'le çalışmaktan memnuniyeti, Yücel'in bu görevde 1938'den 1946'ya kadar, yedi yıl, yedi ay görevde kalmasıyla ortaya çıkar.²⁰ Ancak dönem aynı zamanda, II. Dünya Savaş koşullarının ekonomik ve toplumsal anlamda, Türkiye'deki yaşamı doğrudan etkilediği ve siyasi dinamikleri şekillendirdiği bir süreci ifade eder. Hasan-Âli Yücel, ilköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç ve onların bizzat içinde yer aldığı Köy Enstitüleri II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmelerden ilk etkilenenler olmuştur.

Maarif Vekili olarak Hasan-Âli Yücel'in Türk eğitim sistemine pek çok katkısı söz konusudur. Bakanlık görevine başlarken, Atatürk'ün ve İnönü'nün direktiflerine, CHP'nin kültür meselelerinde tespit ettiği prensiplere ve hükümet programında yazılı esaslara dayanarak, seleflerinin başlattığı bilim ve kültür hizmetlerini sürdüreceğini açıklamıştır.²¹ Kuşkusuz Yücel'in eğitim bakanlığı süresince bağlı olduğu esaslar, dönemin iktidar ve siyasi zihniyetinin izlerini taşımaktadır. Ancak eğitim bakanlığında gerçekleştirdiği uygulamalarla, dönemin eğitim ve kültür siyasetine ayrı bir dinamik katmıştır.

Eğitim sisteminde gerçekleştirilecek uygulamalar için benimsediği anlayış; tüm eğitim sisteminin bir bütün olarak ele alınmasıdır. Bunu 17 Temmuz 1939'da Birinci Maarif Şurasını açarken yaptığı konuşmada dile getirmiştir: "*Kanaatımca bütün Maarif teşkilatı tam ve mükemmel bir uzviyet olabilmek için her uzvunun birbiriyle alâkalı, birbiriyle münasebetli bir surette işlemleri lazımdır. Ben, Maarifimizde ahenk meselesini ana dâvalarımızdan biri belliyorum.*"²² Benzer bir görüşü 1940 yılında, İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada dile getirir. Meşrutiyet dönemi eğitim bakanı Emrullah Efendi'ye göndermede bulunarak

17 Eserleri için bkz. Çıkar, a.g.e., 156-176

18 A. Ferhan Oğuzkan, "Hasan-Âli Yücel", *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, (Ed. Hüseyin Cırtlı- Bahir Sorguç), UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara, 1987, s. 627

19 *Ulus*, 29 İlkkanun 1938; Koçak, a.g.e., s.189

20 Ersoy Demirci, "Hasan-Âli Yücel'in Türk Millî Eğitimine Hizmetleri", *100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel*, Yay.Haz. Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1968, s. 27

21 *M.E.S.D.*, C.II, s. 237

22 *M.E.S.D.*, C.II, s. 264

eğitim sisteminin sadece bir yönünün ele alınmasının sakıncalarına değinir. Ona göre eğitim ve kültür konusu çok yönlü olarak ele alınmalıdır: “...bir milletin kültür meselesi tek cepheli olmadığı için sentetik bir gözle her tarafı birden rüyet sahasına alınarak mütalâa edilmelidir, kanaatindeyim. Eğer maarifimizi bir ağaca benzeterek tetkik etmek iktiza ediliyorsa, onu muhayyel bir cennet nebatı gibi değil, tabiatta yaşayan hakikî bir varlık halinde; kökleri ile dalları ve yapraklarıyla nazara almak iktiza eder. Bunun içindir ki biz Türk maarifini ilköğretim mebdeinden alarak Üniversitelerine ve Akademilerine kadar hiçbir cihetini ihmal etmeksizin, toplu bir halde göz önüne almayı zaruri bulduk.”²³

Hasan-Âli Yücel eğitim ve kültür işlerini planlı ve donanımlı bir şekilde gerçekleştirmek üzere bilim, kültür ve eğitim insanlarından oluşan kurullarla hareket etmeye özen göstermiştir. Bakanlığı döneminde aynı zamanda Türkiye’de ilkleri oluşturan bu kongre ve kurullar özetle şöyledir:

2-5 Mayıs 1939’da Birinci Türk Neşriyat Kongresi

17-29 Temmuz 1939’da Birinci Maarif Şurası, 15-21 Şubat İkinci Maarif Şurası

6-21 Haziran 1941 Birinci Coğrafya Kongresi

7-12 Temmuz 1941 Gramer Komisyonu’nun ilk toplantısı

12 Mart 1942 Felsefe Terimleri Komisyonu çalışmaları

16 Şubat 1945 Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu’nun ilk toplantısı

18-24 Şubat 1946 Beden Eğitimi ve Spor Şûrasının toplanması²⁴

Hasan-Âli Yücel’in eğitim bakanlığı döneminde ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, meslek ve teknik öğretim ile öğretmen yetiştirme alanlarının hepsinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Özellikle, dönem içinde en çok eleştiri konusu olan köy eğitimi konusunda, önceden de ifade ettiği fikirleri doğrultusunda Köy Enstitüleri’ne destek vermiş, gelişmeleri için çaba sarf etmiştir.

2 Mayıs 1939’da Birinci Türk Neşriyat Kongresi’nin açılışında, yayın faaliyetlerinin sadece Eğitim Bakanlığının yayın işleriyle sınırlı olmayacağını, bir bütün olarak ülkenin fikir hayatını ilgilendiren her çeşit yayın faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin amaçlandığını vurgulamıştır.²⁵ Bu dönemde, yayın alanında, Türkiye’deki bilim ve kültür hayatının gelişiminde oldukça etkili olan, çok önemli ve kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Kongrede alınan kararlar, Milli Eğitim Bakanlığı’nda ele alınmış ve gereken çalışmalara başlanmıştır. Yayın faaliyetleri iki

23 M.E.S.D., C.II, s. 297

24 Hasan-Âli Yücel’in hayatı ve çalışmalarıyla ilgili kronoloji için bkz. Çıkar, a.g.e., s. 177-183; ayrıca, Murat Koraltürk, “Hasan-Âli Yücel (1897-1961)”, *Tarih ve Toplum*, C:28, Sayı: 166, Ekim 1997, s. 19-21

25 M.E.S.D., C.II, s. 241

yönden ele alınarak sürdürülmüştür: Birincisi, her biri kendi alanında büyük bir ihtiyacı karşılayan ansiklopedi, sözlük ve benzeri eserler basılmıştır. Bu dönemde yayınlanmaya başlanan dergiler; İlköğretim (1939), Meslekî ve Teknik Öğretim (1939) Tebliğler Dergisi (1939), Beden Eğitimi ve Spor (1939) Güzel Sanatlar (1939), Kültür Bakanlığı (1940) Tarih Vesikaları (1941), Tercüme (1943), Ev ve Kadın (1943), Köy Enstitüleri (1945) gibi. Ansiklopedi ve sözlükler ise; İslam Ansiklopedisi (1940), İnönü (Türk) Ansiklopedisi (1943), Sanat Ansiklopedisi (1943), Türkçe-Fransızca Sözlük (1944), Hukuk Lûgatı (1944), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (1945).²⁶

Yayın faaliyetlerinin ikinci yönü ilk toplantısını 28 Şubat 1940 tarihinde yapan “Tercüme Heyeti”nin oluşturulması ve bunun için daimi bir büronun kurulmasıyla başlamıştır. Tercüme bürosunun sistemli bir şekilde yürüttüğü çalışmalar sonucunda dünya edebiyatı klasiklerinin çevirisi gerçekleştirilir. İlk üç yılda yayımlanan 109 eserin 39’u Klasik Yunanca’dan, 38’i Fransızca’dan, 10’u Almanca’dan, 8’i İngilizce’den, 6’sı Latince’den, 5’i Şark ve İslam Klasiklerinden, 2’si Rusça’dan ve 1 tanesi İskandinav edebiyatındandır. Bundan sonraki yıllarda dünya edebiyatının önde gelen eserlerin Türkçeye kazandırılması artarak devam ettirilmiştir. 1946’da toplam 496 eser Türkçe’ye çevrilmiştir.²⁷

Sonuç olarak, Hasan-Âli Yücel’in Türk eğitim ve kültür yaşamına katkıları anlamlı ve önemlidir. Arıkan’ın ifadesiyle; “Yücel, Türkiye’de hümanist bir hareketin öncüsü oldu. Türkiye onun bakanlığı döneminde gerçek anlamda bir Rönesans yaşadı.”²⁸ Bu hümanizma hareketi, kökenini Türk kültüründen alan, evrensel ve çağdaş değerlerle bütünleşmeyi içeren bir yaklaşımla ele alınıp geliştirilmeye çalışılmıştır.

2. KÖY ENSTİTÜLERİ

Başbakanlık, 19 Mart 1940 günlü tezkereyle “Köy Enstitüleri Tesisine ve Bu Enstitüleri Bitiren Öğretmenlerin Ne Suretle Çalıştırılacaklarına Dair Kanun Projesinin Mucip Sebepler Lâyihası”nı, TBMM’ye sunmuştur. Tasarı ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş ve sayısal verilerle köylerdeki ilköğretimin içinde bulunduğu durum tespit edilmiştir. Kanunun gerekçesinin başında, Türkiye nüfusunun çoğunluğunun yaşadığı köylerde ilköğretimin süratle ve kolaylıkla yayılması, aynı zamanda köylere köy zanaatlarını öğrenmiş unsurlar kazandırmak olarak belirtilmiştir. Köylerdeki nüfusun üretici unsur olarak tespit edildiği bölümde, Türkiye nüfusunun 12,5 milyon köylü nüfustan oluştuğu, üretim unsuru açısından % 81 çiftçi olduğu belirtilerek eğitimsizliğin en yaygın olduğu kesimin üretimin ağırlıklı bölümünü oluşturan çiftçilerin yaşadığı köyler olduğu vurgulanmıştır. Gerekçenin 3. maddesinde daha açıklayıcı bir şekilde Köy Enstitüleri’nin kuruluş amacı belirtilir. Buna göre;

26 Oğuzkan, a.g.m., s. 632

27 Çıkar, a.g.e., s. 81-85

28 Arıkan (1998), a.g.m., s. 37

Köylünün okutulması ve daha iyi bir müstahsil haline getirilmesi:

Bu sebeple devlet elinin süratle köylere uzatılması, köylünün okutulması, terbiye edilmesi, istihsal kabiliyetlerinin arttırılması, sağlık işlerinin yoluna konması zarurîdir.

Türk köylüsünü okutmanın ve onu daha iyi bir müstahsil haline getirmenin birinci şartı ve baş vasıtası adetçe ve keyfiyetçe bu işi başaracak şekilde hazırlanmış rehberlere ihtiyaç vardır ki bunlar köy öğretmenleridir”²⁹

Tasarıyı görüşen eğitim komisyonunun raporunda da özellikle köylere öğretmen yetiştirilmesi ihtiyacı belirtildikten sonra, tasarının önemi: *“Yalnız köy çocuklarını okutmak amacını gütmesinde değil, aynı zamanda iyi ve olgun köylü yetiştirmek amacını izlemesidir.”³⁰*

Köylünün yetiştirilmesini öngören bu kanun önerisi, bir anlamda CHP içindeki siyasetin turnusol kâğıdı işlevi görmüştür. Cumhuriyet döneminin radikal çağdaşlaşma hareketleri içinde eğitime büyük destek sağlayan CHP kadroları, Köy Enstitüleri Kanunu’nun meclise gelmesi sürecinden itibaren belirgin bir ayırım göstermiştir. Bu açıdan Köy Enstitüleri, Türkiye’deki eğitim tarihi içinde taşıdığı önem kadar, Türkiye siyasetinin içinde bulunduğu durumu tahlil etmek için de önemli bir uygulamadır. Halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat gibi kanunlar mecliste büyük çoğunlukla kabul edilirken, köylünün eğitilmesi, yetiştirilmesini esas alan Köy Enstitüleri kanunu görüşmelerine 148 milletvekili katılmamıştır.³¹ En azından başlangıçta³² yüksek sesle söylenen bir muhalefet, tek parti yönetiminin “Milli Şef”lik sistemi içinde mümkün olmasa da, giderek karşıt bir tavırda güçlenmiştir.

17 Nisan 1940 tarihinde, 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasası, katılan 278 kişinin oybirliğiyle kabul edilse de, TBMM’den geçmesi çok da kolay olmamıştır. Hasan Ali Yücel, uzun bir konuşma yaparak kanunu savunurken, sorulara da yanıt vermiştir. Öncelikle konuşmasında, *“Milli Şefimizin direktif olarak bize verdiği bu esaslar dairesinde ilköğretim davasını halledileceğine inandığımız bu kanunla huzurunuzda gelmiş bulunuyorum”* sözleriyle, İnönü’nün desteğini vurgular. Parti programında yazan esaslarda olduğu gibi *“sınıfsız, imtiyazsız”* bir anlayışla, Köy Enstitüleri’nin kuruluş amacını şöyle ifade eder. *“...köyün içersinde bilgili, sıhhatli,*

29 **Köy Enstitüleri Kanunu Lâyhısı**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 3-5

30 Goloğlu, a.g.e., s. 69-70

31 Fay Kirby, kanun oylamasına katılmayanlar olarak üç kişinin adını belirtir: Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü. Böylece daha başından Köy Enstitülerinin CHP içindeki siyasal ayrılmaya yol açtığını vurgular. Fay Kirby, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, İmece Yayınları, Ankara, 1962, s. 214.

32 Taner Timur, **(Türk Devrimi ve Sonrası**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 194), kanunun büyük bir muhalefetle karşılaşmamasının sebeplerini şöyle belirtir: İlk savaş koşullarında daha da sertleşmiş olan siyasi iktidarın tartışmaya imkan vermeyen yapısı ve ikinci daha önemli olduğunu belirttiği, toprak ağalarının kültür ve kavrayış seviyelerinin düşüklüğü nedeniyle kanunun sonuçlarını görememiş olmalarıdır.

memleketine bağlı ve müstahsil vatandaş yetiştirmektir. Yoksa köylüyü, bu arzettiğim bilgi ve melekelerle teşhiz edip onları şehre akın eder vaziyete getirmek değildir. Onları müstahsil, kendi tarlasında ve muhitinde kuvvetli yapmak ve istihsal kabiliyetini artırıp memleketin sosyal seviyesi kadar ekonomik seviyesini de yükseltmektir.”

Kuşkusuz Köy Enstitüleri'ne muhalefet “toprak reformu” çabaları içinde anlam kazanır. CHP'nin 1935 Kurultayı'nda kabul edilen programda, köy konusu ayrı bir şekilde ele alınmıştır. Köy eğitimi uygulamasının başlangıcını oluşturan program, aynı zamanda toprak konusunu da ele alıyordu. CHP liderlerinin, Türkiye'de tarım üretimindeki toprak dağılımı ve üretimin örgütleniş biçimleri karşısında duydukları rahatsızlık, toprak reformu düşüncesinin giderek güç kazanmasına neden olmuştur. Sadece boş arazilerin değil büyük arazilerinde istimplâk edilerek, topraksız köylüye dağıtılmasını esas alan girişimde, en başta Atatürk ve İnönü'nün desteği bulunmaktaydı. Öte yandan “toprak iskân kanunu” başlığını taşıyan tasarı Meclis komisyonlarına dağıtılır dağıtılmaz yoğun bir eleştiri ve tepkiyle karşılanmıştır. Toprak reformu, 1937'de Celal Bayar'ın Başbakan olduğu dönemde hükümet programına da alınmış ancak, hazırlanan tasarılar, oluşturulan komisyon çalışmalarında sürüncemede kalmıştır. Nihayetinde, 1939'da II. Dünya Savaşı başladıktan sonra siyaset, savaşın ne yönde gelişeceğini belli olmadığı bir dönemde, tarımda mülkiyet ve üretim ilişkilerinde köklü bir değişiklik yaparak siyasal, toplumsal ilişkileri büyük ölçüde etkileyecek bir uygulama gerçekleştirilemedi.³³

Toprak reformu gibi ekonomik ve toplumsal alanda köklü bir dönüşüm sağlanamamıştır ancak İsmet İnönü'nün desteğiyle, CHP içindeki değişimci kadro, Köy Enstitüleri uygulamasını sürdüreceği yasal zemini sağlamıştır.³⁴

Kongar'ın da belirttiği gibi, Türk Devrimi'nin, üstyapı araçları kullanılarak, toplumda altyapısal değişimler yaratma yöntemi olması itibarıyla, başta Atatürk ve ardından İnönü, elindeki siyasal gücü, hem devlet hem de CHP aracılığıyla, kullanarak yeni bir ekonomik ve toplumsal yapı biçimlendirmeyi hedeflemiştir.³⁵ Bu nedenle Köy Enstitüleri'ne varan gelişmelerin öncelikle Atatürk tarafından başlatıldığı ortak bir görüştür.³⁶

33 Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 378-382; ayrıca, Bilsay Kuruç, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, 173-185

34 Doğan Avcioğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 239

35 Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, 15. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 123; ayrıca benzer görüşler için bkz: Avcioğlu, **a.g.e.**, s. 163-164; Kurt Steinhaus, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, İkinci Basım, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.101

36 Köy Enstitüleri uygulamasının etkili ismi, İsmail Hakkı Tonguç, **Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy** kitabınının “Canlanmaya Başlayan Köy” başlıklı bölümünde önce Atatürk'ün görüşlerine yer vermiştir. Bkz. Tonguç, **a.g.e.**, s. 510-512; ayrıca benzer bir değerlendirme, bkz. Kirby, **a.g.e.**, s. 41; Köy Enstitüsü mezunları tarafından yazılan kitaplarda da benzer bir şekilde ifade edilir. Pakize Türkoğlu, **Tonguç ve Enstitüleri**, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 13) kitabının girişinde; “*Tonguç ve Köy Enstitüleri konusuna Kurtuluş Savaşımızdan girmemin nedeni bir seçim değil, araştırmamın beni buraya çekip getirmiş olmasıdır. Özgün bir eğitim ve kalkınma örneği olarak bizde ve dünyada yankıları süren Enstitü sisteminin dayandığı sağlam temeller, kullandığı yöntem ve ulaştığı verim incelendiğinde, felsefesi, itici gücü ve önceliklerinin Ulusal Kurtuluş Savaşı birikimlerimizle ve Atatürk'ün devrim felsefesiyle çakıştığı görülür*” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca bkz; Mehmet Başaran, **Devrimci**

İsmet İnönü’nün, Köy Enstitüleri uygulamasının başlamasında ki rolü kuşkusuz çok önemlidir. Başbakan olduğu dönemde ilköğretim sorununun çözümlenmesi için destekleyici açıklamaları yanında, Cumhurbaşkanlığı döneminde de, doğrudan köy eğitimi konusunda tavrı; Köy Enstitüleri uygulamasının başlatılması olmuştur.³⁷ İsmet İnönü’nün köylerdeki eğitim uygulamasıyla doğrudan ilk ilgilenişi, Kastamonu-Gölköy Eğitim Kursunu denetlemesiyle başlamıştır. İsmet İnönü’nün uygulamayı başarılı bulması, köy eğitimi ve ilköğretimi, desteklemede karar vermesi, kendi davranışı ve yönünü saptaması açısından etkili olmuştur.³⁸

İsmet İnönü, CHP’nin 1939 Kurultayı’nda, gelecek yıllarda izlenecek siyasette, nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylünün hem eğitim hem de yaşam seviyesini yükseltmenin hedeflendiğini ilan ediyordu.³⁹ Köy Enstitüleri Kanunu kabul edilip, uygulama geliştirildiğinde de İsmet İnönü’nü hem basında hem de TBMM’de yaptığı açıklamalarda açıkça desteğini belirtmiştir. Hatta doğrudan ilköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç’la yakın ilişki içinde, çalışmaları adım adım takip etmiştir.⁴⁰ Giderek Köy Enstitüleri uygulamasını daha çok sahiplenmiştir. 1942’de Samsun’da yaptığı konuşma bu düşüncesini yansıtır:

“Samsun’a gelinceye kadar Köy Enstitülerinin üçünü gördüm. Kız ve erkek köylü çocuklarımız hem müesseselerini kuruyorlar hem de ileride ifa edecekleri yüksek vazifeleri için hazırlanıyorlardı. Yapıcı, çare bulucu, çalışkan bir ruh bu enstitülerin hayatına hâkim olmuştur. Bu durumu görmekten çok memnun oldum, pek ümitliyim, Türk kızlarının müstesna haysiyeti ve ciddi vazife severliği bütün mekteplerimizde olduğu gibi Köy Enstitülerinde de göze çarpmaktadır. Öğretmenle enstitü müdürleri Türk köyünün geleceğini sağlam temellere istinad ettirmek için aşk ile çalışıyorlar. İktidarlı, fedakâr ve vatansever köy öğretmenleri yetiştirmek enstitülerin mukaddes emelleridir. Şüphe yok ki, enstitü öğretmenlerine ve müdürlerine düşen vazife, hepimiz için her vatansever için imrenilecek heves edilecek vazifedir. Şimdiki tutumları iyi netice alacağımız ümidini ben de çok kuvvetlendirdi. Köy Enstitüleri hakkında bu müspet görüşlerimi vatandaşlarıma söylemekten zevk alıyorum.”⁴¹

Eğitim Köy Enstitüleri, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 13; Recep Bulut, **Nisandaki Güneşler (50. Yılında Köy Enstitüleri 1940-1990)**, San Matbaası, Ankara, 1990, s. 22; “M. Rauf İnan’la Bir Konuşma”, **Yeni Toplum**, (36. Yılında Köy Enstitüleri Özel Sayısı), Yıl: 1, Sayı: 5, Nisan 1976, s. 77-78 gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

37 İsmail Hüsrev Tökin, **İsmet İnönü Şahsiyeti ve Ülküsü**, Ülkü Basımevi, Ankara, 1946, s. 63-70. İ.H. Tonguç, ilköğretim Kavramı kitabında (s.392), İnönü’nün desteğini şu sözlerle belirtir: “Bir memleket meselesini ele alınca, bir ülkünün peşine düşünce ona nasıl sarıldığını, o işi millete nasıl anlattığını ve nasıl yürüttüğünü göstermesi bakımından ülkücü ve gerçekçi büyük İNÖNÜ’nün, ilköğretime ait yazılarını aynen kitaba almayı elzem gördüm.”

38 ilköğretim Genel Müdürü, İ.H. Tonguç, konunun hassasiyeti itibarıyla, o sırada İstanbul’da bulunan, Kastamonu Eğitim Kursunun hazırlıklarını gerçekleştiren ve çalışmalarını başlatan Süleyman Edip Balkır’ı derhal Kastamonu’ya göndermiştir. Balkır anılarında, Tonguç’tan aldığı mektubun içeriğini şöyle belirtir: “Yeni Cumhurbaşkanı yurt gezisine çıkıyor. Birkaç güne kadar Kastamonu’ya gidecek. Orada kendisine bizim köy işleri üstüne doyurucu ve inandırıcı bilgiler verme olanaklarını sağla. Sorunumuzun geleceği bakımından bunun, büyük önemi var... Hiç savsaklamadan hemen çek, git. İyi haberlerini bekleyeceğim. Başarılar!..” Süleyman Edip Balkır, **Eski Bir Öğretmenin Anıları**, Arık Yayınevi, İstanbul, 1968, s.83

39 **İnönü’nün Söylev ve Demeçleri**, s.337

40 Engin Tonguç, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 275-280

41 “İsmet İnönü, Köy Enstitüleri ve Öğretmenleri”, **İlköğretim**, 15 Eylül 1942

17 Mart 1944 tarihinde İnönü, başkanlığında toplanan hükümete, yeni okul binalarının yapılması ve enstitülerden mezun olacak öğrencilerin köylere yerleştirilmesi için gerekli yasal tedbirlerin vaktinde alınmasıyla ilgili direktiflerde bulunmuştur. Diğer taraftan, partinin de aynı istikamette çalışmalarını arttırması uyarısında bulunmuştur.⁴²

Öte yandan Köy Enstitüleri uygulamasının II. Dünya Savaşı yıllarında başladığını belirtmek gerekir. Hatta kuruluşları gibi kapatılmaları sürecinin de savaşla ilgili olduğunu açıklamak yanlış olmayacaktır. Savaş yıllarının geliştirdiği “Milli Şef”lik düzeni, siyasal iktidarın kontrolünü arttırmıştır. Ancak Türkiye savaşa girmese de büyük bir ordu savaş için hazırlıklı tutulmaktadır. Bu açıdan Köy Enstitülerine ilköğretimin yaygınlaştırılması amacıyla verilen önem kadar, tarımsal üretimin arttırılması içinde desteklenmektedir.⁴³ Köy Enstitülerinde eğitim ilkesinin üretime yönelik olması ve devlete fazla yük olmadan kendi kaynaklarıyla gelişme amacını içermeleri de savaş koşullarında benimsenmelerinde etkili olmuştur.⁴⁴

İsmet İnönü’nün, Köy Enstitülerine yönelik ilgisinin ardında Cumhuriyet Halk Partisi’ne doğrudan destek sağlayacak bir örgütlülük yaratma çabası vardır gibi değerlendirmeler bulmak mümkündür. Hürrem Arman 17 Nisan 1944’de Hasanoğlan Köy Enstitüsünde, İnönü ve Hasan-Âli Yücel konuşmasında, “*Yücel, bu çocuklar köylere gidince bizi tutacaklar mı?*” sorusuna tanık olduğunu ifade eder. Ancak İnönü’nün bu tür kaygılar taşımakla birlikte böyle bir zorlama içine girmediğine işaret eder.⁴⁵ Öte yandan Kemal Tahir, 1967’de yayınlanan, “Bozkırdaki Çekirdek” romanında, Köy Enstitüleri’ni, Türkiye’deki tek parti rejimini sürekli kılmak üzere geliştirilen bir proje olarak kurgulamaktadır.⁴⁶

Köy Enstitüleri’nin siyasal destekçileri arasında Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel’in yeri de oldukça önemlidir. Saffet Arıkan yerine Hasan-Âli Yücel’in Eğitim Bakanı olması, İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı görevine gelmesi sürecinde, hükümette ilk yaptığı bakanlık değişimlerinden biri oldu. Hasan-Âli Yücel yedi yılı aşkın bir süre yaptığı bakanlık görevi içinde pek çok önemli çalışmalar yapmış,

42 Ulus, 8 Nisan 1944

43 Timur, a.g.e., s. 193

44 Hürrem Arman, “Köy Enstitüleri ve Getirdikleri” **Yeni Toplum**, (36. Yılında Köy Enstitüleri Özel Sayısı), Yıl: 1, Sayı: 5, s. 11. İsmail Hakkı Tonguç’un II. Dünya Savaşı’nın etkilerinin en çok hissedildiği Keçiçepe Köy Enstitüsü Müdürü, Nejat İdil’e 23. Mayıs 1942 tarihli mektubu dönemin koşullarını ve Köy Enstitülerinden beklentileri belirtmesi açısından önemlidir: “*Dünyanın geçirmekte olduğu misli görülmemiş facianın içinde bugünün şartlarına göre zekâyı azami şekilde işleterek imkânlar yaratacağız. Hiçbir sıkıntı karşısında benim kudretim bu kadardır; bundan fazlasını benden beklemeyin gibi Tanzimatçı mantığına uymayacağız. Bu memleket, evlatlarından hakiki vazifeyi böyle zamanlarda ister ve bu sözü söylememeleri şartıyla! Elinizdeki talebeyi öyle bir vaziyete getireceksiniz ki bir gün onlara maaş verilmese, yani memleket veremeyecek duruma gelse, felaketler birbiri üstüne yıkılsa, onları ateşler içinde bıraksın yine onlar maaşlarını verildiği; ekmeğin serbest satıldığı devirdeki haleti ruhiye gibi sağlam bir imanla işlerini görebilmelidirler. Köy Enstitüleri talebesinin uygunluk imkanı bu olmalıdır. Biz onları bu kadar **çelik ruhlu** ve iradeli bir hale getirmezsek beklediklerimizin hepsi, bu memlekette teneffüs ettığımız hava dahi, hepimiz için haram olur. Bu günahın altında ezilir, gideriz.” İsmail Hakkı Tonguç, **Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1976, s. 59-60*

45 Arman, a.g.m., 11-12

46 Engin Tonguç, a.g.e., s. 532

bununla birlikte, bakanlar arasında bile karşı çıkışların olduğu Köy Enstitüleri’ni mecliste ve partide savunmuş bir kişidir.

1935 yılından itibaren gelişen köylerdeki eğitim sorununu çözüme çabaları, 1937’de Eğitimci uygulaması ve yine aynı yıl Köy Öğretmen Okulları’nın açılmasıyla sürdürülmüştü. Bu hazırlık süreci artık belirli bir program dâhilinde, köydeki eğitim sorununu, köklü ve kısa bir sürede çözmeyi amaçlayan bir projeye dönüşmüştür. 17 Nisan 1940 tarihinde, TBMM’de 3803 sayılı yasayla Köy Enstitüleri yasallık kazandığında, birçok enstitünün yeri saptanmış ve kurulmaya başlanmıştır. 1940 yılında önce 14 yerde açılan Köy Enstitüleri’nin sayısı; 1944 yılında 20, 1948’de Van-Ernis Köy Enstitüsü’nün açılmasıyla toplam 21 olmuştur.

17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri yasası görüşülürken, eleştiriler arasında, bu kurumlara “enstitü” denilmesi konusunda da gelmiştir. Köy Enstitüleri’nin, klasik okul anlayışından farklı bir biçimde hayata geçirilmesi anlamına gelen bu kavramın tercih edilmesi, meclisteki milletvekillerinin de dikkatini çekmiştir. Köy Enstitüleri, köylerde sadece bir okul anlayışıyla değil, köyleri geliştirmeye yönelik yasa ve programların araştırma ve uygulamasının yapıldığı, “köye önder” yetiştirme içeriği nedeniyle özellikle “enstitü” olarak tanımlanmıştır.⁴⁷

Köye, yeni eğitim ilkeleriyle ulaşma, bundan da öte, köyü içinde canlandırma fikrini esas alarak, bu düşüncüyü eyleme geçiren kişi İsmail Hakkı Tonguç’tur⁴⁸. İsmail Hakkı Tonguç, köy konusunu sadece eğitim, üretim veya kalkınma açısından değil, köydeki yaşamın bütünüyle “canlandırılmasını” esas alır.⁴⁹

Saffet Arıkan’ın Eğitim Bakanlığı döneminde üstlendiği İlköğretim Genel Müdürlüğü görevini, Hasan-Âli Yücel döneminde de sürdürmüştür. Kendisinde bir köylü çocuğu olan İsmail Hakkı Tonguç’un eğitim çalışmalarının, birikim ve değerlendirmelerinin Köy Enstitüleri uygulamasında yeri oldukça önemlidir. Köy Enstitüleri, siyasal iktidarın desteği dışında, uygulamaya onun çizdiği doğrultuda en azından 1946 yılına kadar sürmüştür.

II. Dünya Savaşı’nın zor koşullarında hem enstitü hem de öğrenci sayıları sürekli arttırılmıştır. Köy Okulları ve Enstitüleri kanun tasarısı mecliste görüşülürken,

47 Abdullah Demirtaş, **Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri**, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1993, 19-20

48 İsmail Hakkı Tonguç’un hayatı ve çalışmaları hakkında bkz. Engin Tonguç, **Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç, I ve II**, Güldiken Yayınları, Ankara, 1997; pedagojik yönü için bkz. H.R. Becher- K. Klees, “Yeni Eğitimin İlkeleri ve Türkiye’de Köy Enstitüleri” **Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri**, Eğitim-Der Yayınları, Ankara, 1990, s. 109- 122

49 İsmail Hakkı Tonguç, **Köyde Eğitim**, İkinci Bası, Köy Enstitüleri Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 1997 (İlk basımı 1938); İsmail Hakkı Tonguç, **Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy**, Üçüncü Bası, Köy Enstitüleri Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 1997.

Bakan Hasan-Âli Yücel, on yılda 50.000 kişilik ilköğretim ekibi kurulacağını ilan etmektedir. Yücel'e göre enstitülerde yetiştirilecek öğretmenlerle Türkiye'nin ilköğretim sorunu kısa bir süre içinde çözümlenecektir. *"Hareket noktası çocuğu okutmak değil, yaşadığı muhitte önder yapmaktır. Bu olunca çocuğu okutmak keyfiyeti de kendinden hasıl olacaktır."*¹

1943 yılında sayısı 12.000'e yükselen enstitü öğrenci sayısı ve enstitülerin gelişiminden CHP yönetimi oldukça memnundur. 1944 yılında yeni okul binalarının yapılması ve enstitülerden mezun olacak öğretmenlerin köylere yerleştirilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılacağı; CHP teşkilatının da Köy Enstitüleri'ni destekleme konusunda, faaliyetlerini aynı istikamette arttırmak için çalışmalarını sürdüreceği ilan edilmiştir.²

3. Okullar

Türkiye'nin 1940'lı yılların başlarında, siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmelerinde II. Dünya Savaşı etkisinin yoğun olarak hissedilmiştir. Okullarla ilgili alınan kararlar dışında, sayılarının artırılması, ülke geneline yaygınlaştırılması bu dönemde öne çıkan konu olmuştur. İnönü'nün işaret ettiği ilköğretimin yaygınlaştırılması, Köy Enstitüleri girişimiyle büyük bir hızla sürdürülmüştür. Cumhuriyet'in 18. Yıldönümünde, C.H.P Genel Başkan Vekili ve Başvekil Refik Saydam ve bakanlıklar tarafından Ankara Radyosunda konferanslar verilmiştir. Eğitimle ilgili bölüm, Maarif Vekâleti Müsteşarı İhsan Sungu tarafından açıklanmıştır. İhsan Sungu, bu dönemde eğitimdeki gelişmeleri ve verilen önemi şu sözlerle ifade eder:

*"Ebedi Şef Atatürk ile İsmet İnönü'nün yüksek önderlikleri altında büyük devrimler geçiren Cumhuriyet maarifi, son yıllarda memleketin hakikî ihtiyaçlarını karşılayacak hamlelerle yeni ve ileri bir hız almıştır. Memleketi her türlü batıl hurafelerin ve geri zihniyetlerin zararlı tesirlerinden kurtararak Türkiye'nin manevî havasını arıtmış ve millete dünyanın en kolay ve en makul alfabesini armağan etmiş olan Atatürk kültür devrimi, Türk kültürüne ulusal karakterini vermekle de ona engin bir ilerleme alanı hazırlamıştır. Şimdi sıra Türk Maarifinin büyük dâvalarını müspet bir yolda gerçekleştirmeğe gelmiştir. Cihan tarihinin, bütün nizamları altüst eden, en azgın ve en amansız bir savaşı arasında milletini huzur, refah ve saadet içinde yaşatan dehâsının, binbir verimine bütün dünyayı hayran bırakan Millî Şef İsmet İnönü, Türk Maarifinin bu büyük dâvalarına en doğru ve en sağlam hal yolları bulmakla da, uğurlu eliyle şerefini yükselttiği Türk tarihine yeni ve parlak sahifeler kazandırmıştır. Bu dâvaların başında Türk köyünde okumamış, yazmamış tek çocuk bırakmamak prensibini gerçekleştirme gelir."*³

İlköğretimle birlikte diğer öğretim kademelerinin de sayısal gelişmelerine dikkat edilmiş, Eğitim Bakanlığınca bu konuda çeşitli raporlar düzenlenmiştir. 1941

1 **Ulus**, 4 Haziran 1942

2 **Ulus**, 8 Nisan 1944

3 **Cumhuriyet'in 18 İnci Yıldönümünde Hitabeler ve Konferanslar**, Çankaya Matbaası, Ankara, 1941, s. 27

Türkiye’de “Milli Şef” Dönemi CHP Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme

yılında Maarif Vekilliği’ne sunulan rapora göre; Türkiye’deki 1939-1940 ve 1940-1941 yıllarına ait eğitimle ilgili veriler şöyledir:

Tablo 1: 1939-1940, 1940-1941 ders dönemine ait eğitim istatistiği⁴

	1939-1940	1940-1941
Faal İlk okul sayısı	9.512	10.331
Talebe sayısı	919.882	968.015
Kapalı ilk okullar; a) Öğretmensizlikten b) Binasızlıktan	369	964
	76	83
Resmi ve hususî orta okullar	156	159
Resmi ve hususî orta okullarda talebe sayısı	97.586	102.839
Öğretmen okullarının meslek kısımları	18	27
Öğretmen okullarının meslek kısımları talebesi	2.610	6.703
Orta meslek okulları	54	58
Orta meslek okulları talebesi	10.283	11.340
Liseler	77	78
Liseler talebesi	27.651	27.270
Fakülte ve Yüksek okullar	19	19
Fakülte ve Yüksek okullar talebesi	12.987	13.841

Tablo 2 : 1943-1944 ve 1944-1945 ders dönemine ait eğitim istatistiği⁵

Öğrenim Çeşitleri	Öğrenci Sayısı 1944-1945’de	Öğrenci Sayı 1943-1944’te	Farkı	
			Sayıca	Yüzde (%)
İlköğretim	1.258.423	1.029.978	228.445	22.17
Orta Okullar	75.754	81.284	5.530	6.80
Liseler	28.783	29.653	870	2.93
Orta Meslek Okulları	45.519	38.165	7.354	19.26
Fakülte ve Yüksek Okullar	19.983	18.734	1.249	6.66
Toplam	1.428.462	1.197.814	230.648	19.25

SONUÇ

Atatürk’ün ölümünden sonra, İsmet İnönü’nün hem Cumhurbaşkanı hem de CHP’nin Genel Başkanı olduğu dönemin ilk yarısında, tek parti ideolojisi sürdürülmüş, (1938 Olağanüstü Kurultayı ve 1939 Kurultayı ile) Atatürk döneminin özelliklerine bağlı kalınmıştır. İsmet İnönü söylevlerinde, devrimlere ve Atatürkçü düşünceye bağlılığını ifade etmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye, savaştan büyük ölçüde etkilenmiştir. Ekonomik zorluklar dönemin ilk göze çarpan özelliği olsa da, toplumsal ve siyasal yönelimlerde bu gelişmelerden etkilenmiştir. Parti

4 B.C.A. Muamelat Kataloğu, Fon: 030. 10.- Yer: 25.141.4

5 B.C.A. Muamelat Kataloğu, Fon: 030. 10.- Yer: 25.142.7

içinde muhalefet, “Millî Şef” döneminde de çeşitli vesilelerle ortaya çıkmıştır. Ancak Atatürk döneminden itibaren sürdürülen en güçlü direniş, toprak reformu konusunda olmuş ve toprak düzeniyle ilgili köklü bir düzenleme getirilememiştir. Buna bağlı olarak 17 Nisan 1940 tarihinde köylünün eğitilmesi konusunu kökten çözmeyi amaçlayan Köy Enstitüleri Kanunu, CHP içinde muhalefeti belirginleştirmiştir. Eğitim seferberliğinin köylü yurttaşlara ulaştırılması, 1922 yılından itibaren Mustafa Kemal Atatürk’ün eğitimle ilgili ifadelerine yansımıştır. Köy Enstitüleri’ne varan gelişmelerin ve uygulayıcı kadroların görev başına getirilmesi, Atatürk dönemine rastlar. İsmet İnönü’de başlangıçta Hasan-Âli Yücel gibi Türk eğitim tarihinde yeri çok önemli olan Eğitim Bakanını göreve getirmesiyle, eğitimin çağdaş içerikte sürdürülmesi yönünde kararlılığını göstermiştir. Hasan-Âli Yücel, çok yönlü kişiliği ve bilgi birikimiyle uzun süre sürdürdüğü Eğitim Bakanlığı döneminde, Türkiye’nin toplumsal ve ekonomik alanda eğitim aracılığıyla geliştirilmesini, ufuklarını genişletmesini sağlayacak pek çok girişimde ve uygulamada bulunmuştur.

II. Dünya Savaşı 1945 yılında sona ererken Türkiye’de bir dönüm noktasına gelmiştir. Savaşın sonuçlarının yarattığı iki kutuplu dünya ekseninde, Türkiye Batı bloğu içinde yer almıştır. Türkiye’nin 1940’lı yılların ikinci yarısındaki gelişmelerini tek başına ortaya çıkan bu yeni dünya düzeni belirlemese de, etkileri de önemli olmuştur.

CHP, 1943 Kurultayı’nda benimsediği kısmî serbestlik eğilimini, 1946 Olağanüstü Kurultayı ve 1947 Kurultayı’nda genişletmiştir. Çok partili yaşam içinde CHP ideolojisini yeniden tanımlamıştır. 6 ilke CHP’nin vasıfları olarak varlığını sürdürürken yeniden yapılan tanımları, yeni uygulamaları beraberinde getirmiştir. Bu değişimin eğitime yansıdığı ilk alan okullarda din eğitimi verilmesi uygulamasının başlaması ve Köy Enstitüleri’nin temel ilkelerinden arındırılarak, önemsizleştirilmesi olmuştur.

KAYNAKÇA

- B.C.A. *Muamelat Kataloğu*, Fon: 030. 10.- Yer: 25.141.4
B.C.A. *Muamelat Kataloğu*, Fon: 030. 10.- Yer: 25.142.7
C.H.P. *Programı (1939)*, Ulus Basımevi, Ankara, 1939
C.H.P. *Programı (1943)*, Zerbamat Basımevi, Ankara, 1943
Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, (M.E.S.D.) C.1, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1946
İnönü’nün Söylev ve Demeçleri, I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946
Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940 “İsmet İnönü, Köy Enstitüleri ve Öğretmenleri”, *İlköğretim*, 15 Eylül 1942
A Oğuzkan, Ferhan; “Hasan-Âli Yücel” *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, (Ed. Hüseyin Cırtılı- Bahir Sorguç), UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara, 1987

- Arıkan, Zeki; “Hasan-Âli Yücel ve Tarih Bilinci”, *Tarih ve Toplum*, C:28, Sayı: 166, Ekim 1997
- Arıkan, Zeki; “Hasan-Âli Yücel’i Anlamak”, *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu Bildiriler*, DEÜ Rektörlük Matbaası, İzmir, 1998
- Avcıoğlu, Doğan; *Türkiye’nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969
- Aydemir, Şevket Süreyya; *İkinci Adam*, II. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967
- Başaran, Mehmet; *Devrimci Eğitim Köy Enstitüleri*, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1999
- Bilâ, Hikmet; *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999
- Cumhuriyet’in 18 İnci Yıldönümünde Hitabeler ve Konferanslar*, Çankaya Matbaası, Ankara, 1941
- Çıkar, Mustafa; *Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998
- Dr. Ali Dikici, “Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları” *Atatürk Yolu*, S: 42, Kasım 2008
- Goloğlu, Mahmut; *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974
- Gülcan, Yılmaz; *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001
- İsmet İnönü, “İlköğretim Davamız” *Ülkü*, Yeni Seri, C.6, Sayı: 71, 1 Eylül 1944
- İnönü İsmet, “İlköğretim Yeni Yılı” *Ülkü*, Yeni Seri, C.8, Sayı: 87, 1 Mayıs 1945
- Jaeschke, Gotthard; *Türkiye Kronolojisi 81938-1945*, Çev. Gül Ayşe Koçak, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990
- Kaplan, İsmail; *Türkiye’de Millî Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999
- Kaynaradağ, Arslan; “Felsefeci Yücel’in Üniversite Yılları”, *Tarih ve Toplum*, C:28, Sayı: 166, Ekim 1997
- Kirby, Fay; *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara, 1962
- Koçak, Cemil; *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996
- Kongar, Emre; *21. Yüzyılda Türkiye*, 15. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998
- Koraltürk, Murat; “Hasan-Âli Yücel (1897-1961)”, *Tarih ve Toplum*, C:28, Sayı: 166, Ekim 1997
- Kuruç, Bilsay; *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987
- Öztürk, Kâzım (Hazırlayan); *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul, 1968
- Tezel, Yahya S.; *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994
- Timur, Taner; *Türk Devrimi ve Sonrası*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994
- Tonguç, İsmail Hakkı, *Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Tonguç, İsmail Hakkı; *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2004
- Tunaya, Tarık Zafer; *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952

- Turan, Şerafettin; *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003
- Turan, Şerafettin; *Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi. Cumhuriyet Halk Partisi*, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000
- Türkoğlu, Pakize; *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997
- Uran, Hilmi; *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008